

УДК 338.246.027:338.43

С. М. Халатур,

к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи,
Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

МОНІТОРИНГ ДЕРЖАВНИХ ПРОГРАМ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

S. Khalatur,

Ph. D. in Economics, associate professor of Finance and banking Department,
Dnipropetrovs'k State Agrarian and Economic University

MONITORING OF STATE PROGRAMS OF AGRICULTURAL DEVELOPMENT OF UKRAINE

У статті розглянуто проблеми стимулювання сільського господарства за допомогою державних цільових програм. Визначено суб'єкти та систему показників реалізації цільових програм. Проведено оцінювання впливу теоретичних проблем на практику реалізації цільових програм у сільському господарстві. В статті розглянуто основні проблеми сільського господарства України, зокрема стан державної підтримки сільського господарства. А також визначено всі можливі перспективи та шляхи подолання. У роботі досліджено сучасний стан та ефективність державної підтримки сільськогосподарської галузі України. Обґрунтовано основні напрями державного регулювання сільськогосподарського виробництва та основних інструментів їх реалізації. Підкреслено пріоритетні напрями механізму державного регулювання сільськогосподарської галузі.

The article considers the issue of promoting agriculture through state programs. The entities and a system of implementation indicators of targeted programs are defined. It is given the evaluation of the theoretical issues impact on practical realization of target programs in agriculture. The article considers the basic problems of agriculture of Ukraine, in particular state support of agriculture. And all possible perspectives and ways of overcoming them are identified. In the work it is investigated the current state and efficiency of the state support of agricultural sector of Ukraine. The article substantiates the main directions of state regulation of agricultural production and the main tools of their implementation. The priority directions of state regulation of the agricultural sector are emphasized.

Ключові слова: сільське господарство, сільськогосподарська галузь, підтримка сільського господарства з боку держави, державна програма, стратегія розвитку.

Key words: agriculture, agricultural sector, agricultural support from the state, a state program, development strategy.

ВСТУП

Аналіз ефективності функціонування сільськогосподарської галузі зумовлюється винятковою значущістю та незамінністю виробництва продукції сільського господарства в життєдіяльності людини і суспільства. Крім того, згідно із Законом України "Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року" першочерговою метою державної аграрної політики є гарантування продовольчої безпеки України [5]. Необхідний механізм узгодженості політики сільського господарства та розвитку сільських районів, що здійснюється у співпраці з територіальними Департаментами з питань політики розвитку агропромислового комплексу України. Галузь сільського господарства вважається складним механізмом для регулювання та реформування з боку держави.

Таким чином, державна підтримка аграрного сектора економіки, будучи невід'ємною частиною державного регулювання, являє собою сукупність різних інструментів і форм економічного

впливу на розвиток сільського господарства з метою формування стабільності й конкурентоздатності всіх категорій господарств, створення можливостей для насичення ринку якісним продовольством, розвитку сільських територій і досягнення продовольчої безпеки країни. На сьогоднішній день Україна перебуває на етапі подолання наслідків соціально-економічної кризи, яка ускладнила умови функціонування усіх секторів економіки. Подальший розвиток економіки країни об'єктивно потребує ефективного механізму державної підтримки, особлива роль в якому відводиться аграрному сектору, тому що саме ця галузь повинна стати флагманом у розвитку через достатню сировинну базу та пристосованість до цього виду виробництва.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Багато відомих іноземних та вітчизняних науковців присвячують власні праці дослідженню питання державної підтримки аграрного

сектору та його покращенню. Серед закордонних дослідників слід окремо виділити Е. Вайнінга, Д. Веймера, Д. Кейнса, Ф. Кене, К. Маркса, А. Маршала, Д. Рикардо, П. Самуельсона, А. Сміта, М. Фрідмана, П. Хейне, Ф. Хайєка, Й. Шумпетера, а також інших відомих економістів. На думку багатьох вітчизняних учених, серед яких А. Зоря, К. Звягіна, В.М. Єрмоленко, Ю. Кернасюк, О. Павленко, О.В. Собкевич, В.М. Русан, А.Д. Юрченко та ін. [1—7], незважаючи на тривалий період реформ в аграрному секторі економіки України, застосовані інструменти державної підтримки розвитку аграрного сектора виявилися неефективними, причому як внутрішні, у вигляді різноманітних способів державного регулювання, так і зовнішні, які використовувалися в межах торговельно-економічних відносин із зарубіжними країнами. Необхідність державної підтримки сільського господарства обумовлена низкою обставин, серед яких не тільки більша залежність цієї галузі від погодних умов, що в значній мірі впливають на величину і якість урожаю, а отже, і результативність усього аграрного виробництва, але й уповільнений в порівнянні з іншими галузями економіки оборот грошей. Як правило, у сільському господарстві виробничий цикл триває не менше року, у той час як у торгівлі й у банківському середовищі — лічені дні. Усе це диктує нагальну потребу надання більш істотної допомоги сільському господарству з боку держави [2]. Сучасний вплив держави на сільське господарство характеризується недосконалістю, необґрунтованістю та хронічною недостатністю фінансування галузі, що потребує перегляду форм і методів державної підтримки АПК.

Незважаючи на досить ґрунтовний аналіз, здійснений у працях наведених авторів, проблема ефективного розвитку сільського господарства потребує подальших теоретико-методологічних досліджень та практичних розробок.

МЕТА СТАТТІ

Метою роботи є аналіз державних програм та стратегій розвитку сільськогосподарської галузі, підтримки аграрного сектора економіки України і розгляд ролі аграрної політики в сільській місцевості, розвиток та вплив політики сільського розвитку на ефективність сільського господарства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У рамках дослідження розглянемо матеріал, що стосується основних питань взаємодії сільського господарства та розвитку сільських

районів, політику проектування і практику та завдання на майбутнє. Це сприятиме поліпшенню продуктивності сільського господарства та політики розвитку сільських районів в Україні.

Активний інтерес до цієї теми цілком зрозуміло, враховуючи, що сільськогосподарська політика і значення політики розвитку сільських районів зростає. За даними державного комітету статистики України, майже 50% населення живе переважно у сільських районах, які становлять майже 60% нашого ландшафту [5]. Це в наших інтересах підтримувати врегулювання цих областей, щоб підтримати життєздатну діяльність та культурно та екологічно збалансований ландшафт. Тому ми вважаємо, що місцевість повинна бути підтримана за рахунок державних коштів, за допомогою сільського господарства або політики розвитку сільських районів. Україна зацікавлена у вирішенні проблеми ефективної підтримки сільського господарства і розвитку сільських районів. Необхідно домогтися ефективного використання обмежених державних коштів на реальне покращення життя в сільській місцевості на основі здійснення моніторингу і оцінки розвитку сільського господарства [1; 3].

Особливу увагу приділено впливу політичних заходів на сільськогосподарське виробництво, торгівлю, дохід від сільського господарства, землекористування та охорони навколишнього середовища. Дослідження доводить, що, як і раніше, існують області, в яких могли б приділити більше уваги, більш систематично відслідковувати та аналізувати розвиток сільської політики в галузі розвитку сільськогосподарської галузі. Це допомогло б уряду у вирішенні таких питань:

— Як ця політика вплине на доходи фермерів і сільського населення, і які їх наслідки для зайнятості та рівня життя в сільській місцевості?

— Як ця політика впливає на сільський пейзаж і який їх вплив на навколишнє середовище?

— Зрештою, що таке взаємна узгодженість політики сільськогосподарського і сільського розвитку? Вони рухаються в одному напрямі або їх наслідки суперечливі?

У цій публікації пропонуються цікаві, але тільки часткові, відповіді на ці питання.

Сільське господарство розвивається в Україні, з втратою роботи і меншою часткою сільських доходів, що надходять від сільського господарства. Крім того, значну частку сільськогосподарського виробництва, зокрема з високою вартістю і спеціальних продуктів, проходить у приміських районах. Ще необхідно вне-

сти ясність у сільські заходи в галузі розвитку, спрямовані на "розвиток" і ті, які спрямовані на "менеджмент". Це було також визнано, що мета сільськогосподарської і сільської політики бувають різними, але ступінь перекриття, особливо сільського господарства є домінуючим для користувачів і користувачів землі, це означає, що послідовність має важливе значення. В цілому, прийшли до висновку, що сільська політика в області розвитку повинна бути більше, ніж просто підтримкою сільського господарства; аграрна політика повинна відображати більш широкий внесок у розвиток сільських районів, що сільське господарство може зробити.

На практиці розвитку сільських районів, також необхідно прийняти інші галузеві політики такі, як транспорт, освіту та професійну підготовку та регіональну політику. Розвиток сільських районів повинен бути, насамперед, про стимулювання життєздатності сільських територій, підвищення добробуту місцевого населення та ефективно управління землею, в якій сільське господарство відіграє ключову роль. Важливим питанням є виявлення умов, за яких політика втручання може сприяти підвищенню динамічної конкурентоспроможності сільської місцевості.

Необхідно вивчити концепцію сільськогосподарського виробництва як підприємництва. Знання сільськогосподарської бізнес-стратегії має вирішальне значення в розуміння активності та її ролі у розвитку сільських районів. Політика розвитку сільських районів також повинна краще відображати ринок праці вплив виробництва різних видів продукції, деякі з яких можуть генерувати значну місцеву додану вартість для бізнес можливостей, в той час як інші можуть бути в основному вантажі, які отримують дохід на віддалених ринках. Однаково, там може бути різниця у впливі інвестицій фермерів у різних сільськогосподарських системах, з великими фермерськими господарствами, які прагнуть купити продукти і машини у більш віддалених місцях, це означає, що менше їх витрачання циркулює в сільському господарстві на місцевому рівні.

Політика повинна бути більшою мірою орієнтованою на досягнення цілей. Уряд повинен ясно формулювати свої цілі і керувати програмами з чітким уявленням про результати, які будуть досягнуті шляхом втручання — регулювання, витрати і оподаткування. Уряд стурбований майбутнім сільськогосподарської галузі та майбутнім сільських територій (через свій економічний, екологічний і культурний внесок у сільські громади), з точки зору розвитку сільських рай-

онів, горизонтальна координація також важлива в забезпеченні найбільш ефективного використання державних коштів. Незважаючи на зміщення цілей політики від виробництва сировинних товарів до схем доходів домашніх господарств і сільського соціального благополуччя, як і раніше, існують значні субсидії, платежі, в основному, перебувають у віданні міністерства, хоча часто під назвою "розвиток села".

Визначили низку питань і вимог до досліджень, які повинні бути проведені у визначенні кращих стратегічних підходів, включаючи такі напрями:

- аналіз більш поглиблено зв'язків між сільським господарством і розвитком сільської місцевості в контексті відмінності з точки зору відстані від ринків, щільності населення і землекористуванню;

- вивчення тієї чи іншої аграрної політики, сприяти сільськогосподарському розвитку, особливо несировинної конкретної і цілеспрямованої політики;

- дослідження якою мірою структурна політика в сільському господарстві, через її вплив на конкурентоспроможність харчового ланцюга, може впливати на загальну економічну і соціальну стабільність сільських територій;

- аналіз, якою мірою несільськогосподарський розвиток в сільських районах поліпшення економічного та соціального благополуччя господарств;

- моніторинг та оцінка політики, у тому числі просторовий розподіл фінансові можливості і чітке визначення цілей політики;

- визначення відповідної ролі політики та ринкового підходу, і належного управління та організаційних структур;

- визначення підходів, які можуть сприяти підвищенню узгодженості між сільським господарством та політикою розвитку сільських районів.

Обсяг і різноманітність зазначених областей явно свідчить про необхідність концептуальної бази політики сільськогосподарського і сільського розвитку, з чітким акцентом на деякі питання, що мають стратегічне значення для сільських громад. Як тематичні дослідження також можуть бути корисні для просування обміну знаннями і більш глибоке розуміння способів просування добробуту народу, життєздатність місцевої економіки і оптимального використання простору в сільських районах.

Розглянемо детально програми та стратегії розвитку сільськогосподарської галузі, запропоновані міністерством аграрної політики та продовольства України [5]: Стратегія розвитку

аграрного сектора "3+5", Програма діяльності Уряду, Програми діяльності Кабінету Міністрів України і Коаліційної угоди у 2015 році, Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року, Проект Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року, Проекти Законів стосовно розвитку АПК, Презентації програм розвитку АПК, Інформація з виконання Програми діяльності КМУ та Стратегії сталого розвитку "Україна-2020", Концепція Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року [5].

Основні напрями стратегії розвитку аграрного сектора "3+5": земельна реформа; запуск прозорого обігу землі; реформа держпідтримки (акцент на малих та середніх фермерів); реформа держпідприємств (прибутковість та нові робочі місця); розвиток сільських територій; розширення ринків збуту; органічне виробництво та нішеві культури; зрошення; безпечність та якість харчової продукції. Очікувані результати земельної реформи — цивілізований та прозорий обіг землі, поштовх для розвитку дрібних господарств (розширення прав оренди), інтенсифікація виробництва на півдні України (розвиток зрошувальних та меліоративних систем), підвищення цінності землі та інтелектуальної спроможності ринку. Очікувані результати реформи державної підтримки — стимулювання органічного виробництва, конкурентоспроможність та процвітання дрібних фермерів, прозорість розподілу підтримки. Очікувані результати реформи державних підприємств — нові робочі місця, розвиток технологій виробництва та інвестиції, вихід на міжнародні ринки збуту, додаткові кошти у держбюджет (якісні дороги, школи, лікарні) [5].

Розглянемо Проект Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року. Метою Програми є створення організаційно-економічних умов для ефективного соціально спрямованого розвитку аграрного сектору економіки України та підвищення його конкурентоспроможності шляхом ефективного використання природних та людських ресурсів, стимулювання розвитку малих і середніх виробників, а також сільських родин до товарного сільськогосподарського виробництва, просвітництва виробників, забезпечення рівності всіх товаровиробників у доступі до фінансових ресурсів, удосконалення форм і методів державної підтримки, її прозорості, прогнозованості та системності.

Пропонуються такі способи та шляхи досягнення мети:

1. Пріоритетна підтримка фермерських господарств та малих сільськогосподарських виробників (малі сільськогосподарські виробники — це фізичні особи; фізичні особи — підприємці та фермерські господарства, які здійснюють виробництво сільськогосподарської продукції (за умови, що така продукція вирощується, відгодовується, виловлюється, виробляється або збирається (заготовлюється) на землях, що перебувають у їх власності та/або користуванні), а також обробкою та переробкою такої продукції на власних або орендованих потужностях).

2. Підтримка сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів та інших об'єднань виробників.

3. Сприяння прозорості та розширенню експорту стратегічно визначених груп харчових продуктів та сировини на світові ринки, у тому числі на ринок ЄС.

4. Підтримка розвитку пріоритетних галузей рослинництва і тваринництва.

5. Підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських виробників.

6. Впровадження програми здорового харчування для дітей.

7. Впровадження адресної допомоги на продовольство для найбільш вразливих верств населення.

8. Розширення діяльності щодо сільськогосподарського дорадництва, навчання, поширення інноваційних розробок.

9. Широкомасштабні природоохоронні заходи щодо збереження довкілля.

10. Фінансове забезпечення аграрного сектору.

10.1. Удосконалення системи державної підтримки аграрного сектору.

10.2. Удосконалення системи кредитного забезпечення та розвитку системи страхування аграрних ризиків.

10.3. Удосконалення системи оподаткування аграрного сектору [5].

Розглянувши основні програми, концепції, цілі, стратегії держави стосовно розвитку сільськогосподарської галузі, необхідно підтвердити прихильність уряду у створенні сприятливих умов для реалізації цілей розвитку сільського господарства, які передбачаються в новій стратегії. Дійсно, аграрний сектор дуже важливий для нашої економіки і наших людей враховуючи, менш високий рівень уваги.

Стратегія розвитку сільськогосподарської галузі є загальнонаціональною політикою для галузевих міністерств і всіх зацікавлених сторін в Україні. Стратегія визначає характеристики,

проблеми, можливості, бачення, місія, стратегічні цілі і різних заходів, що Міністерства будуть проводити для приведення в майбутнє сільськогосподарської галузі. При складанні цієї стратегії, визначаються проблеми аграрного сектору, вивчаються можливі причини проблеми і пропонуються можливі шляхи вирішення.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Визнаючи, що неможливо вирішити всі проблеми, необхідно вибрати найкращі рішення і здійснювати їх поетапно. У перегляді стратегії для поживлення сільського господарства мають бути включені не тільки успіхи, але й уроки, витягнуті з попереднього досвіду, щоб забезпечити основою для стимулювання, управління і спрямування поступального розвитку сільського господарства і розвитку в найближчі 10 років. У документі повинні пропонуватися реалістична політика та інституційні зміни, які необхідні у сучасній Україні для створення динамічного і продуктивного сільського господарства. Очікується, що стратегія заохочення і зміцнення позитивної участі громадянського суспільства, фермерів, сільськогосподарських організації і навіть приватного сектора. Заходи і реформи, запропоновані в стратегії повинні ґрунтуватися на необхідності забезпечення прозорості, підзвітності, ефективності у виконанні обов'язків у сільськогосподарській галузі.

Ця стратегія може бути успішною тільки при повній самовіддачі та рішучості всіх зацікавлених сторін. Необхідно мобілізувати волю і рішучість фермерів, переробників, державного і приватного секторів, а також недержавних суб'єктів для реалізації аграрного потенціалу на якому тримається країна. Ця стратегія буде не тільки важливою віхою і орієнтиром для працівників галузевих міністерств, а буде служити керівництвом для всіх, хто бере участь у сільському господарстві в якості життєво важливої галузі. В разі успішної реалізації, ця стратегія буде повертати сільськогосподарську галузь на шлях зростання, щоб досягти бачення перспективної і процвітаючої нації на основі інноваційного, комерційно орієнтованого та конкурентоспроможного сільського господарства.

Література:

1. Аграрний комплекс — локомотив вітчизняної економіки [Електронний ресурс] / Мінагрополітики та продовольства України. — Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/apk?nid=3388>

2. Зоря А. Щоб інвестиції принесли урожай / А. Зоря, К. Звягіна // Агробізнес. — 2015. — № 6 (301). — С. 18—20.

3. Єрмоленко В.М. Особливості формування категорії "сталий розвиток сільських територій" / В.М. Єрмоленко // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. — 2010. — № 156. — С. 50—59.

4. Кернасюк Ю. Де чекають українського аграрія / Ю. Кернасюк // Агробізнес. — 2015. — № 3 (298). — С. 10—14.

5. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/apk>

6. Павленко О. Розвиток агропромислового комплексу — ключ до соціально-економічної і фінансової стабільності нашої країни [Електронний ресурс]. — Режим доступу до інформації: <http://www.agroua.net/news/index.php?nd=20&monthsel=04&yearsel=2015>

7. Собкевич О.В. Стан Підтримки сільського господарства в Україні / О.В. Собкевич, В.М. Русан, А.Д. Юрченко // Інноваційна економіка. — 2012. — № 3 — С. 34.

References:

1. Ministry of agrarian policy and food of Ukraine (2012), "Agricultural complex — the locomotive of domestic economy", available at: <http://minagro.gov.ua/apk?nid=3388> (Accessed 05 March 2017).

2. Zoria, A. and Zvyagina, S. (2015) "To investments brought the crop", Agrobusiness, vol. 6 (301), pp. 18—20.

3. Ermolenko, V. M. (2010) "Features of formation of the category "sustainable development of rural territories", Scientific Bulletin of National University of life and environmental Sciences of Ukraine, vol. 156, pp. 50—59.

4. Kernasyuk, Yu. (2015), "Where the Ukrainian agrarian is waited", Agrobusiness, vol. 3 (298), pp. 10—14.

5. Ministry of agrarian policy and food of Ukraine (2017), available at: <http://minagro.gov.ua/apk> (Accessed 05 March 2017).

6. Pavlenko, A. (2015), "Development of agriculture is key to socio-economic and financial stability of our country" available at: <http://www.agroua.net/news/index.php?nd=20&monthsel=04&yearsel=2015> (Accessed 05 March 2017).

7. Sobkevich, A. V. Rusan, V. M. and Yurchenko, A. D. (2012), "State support of agriculture in Ukraine", Innovative economy, vol. 3, p. 34.

Стаття надійшла до редакції 11.03.2017 р.